
2024

Rapport annual

Societad Retorumantscha (SRR)

Institut dal
Dicziunari Rumantsch Grischun (IDRG)

Institut dal DRG | Ringstrasse 34 | 7000 Cuir

081 254 70 10 | info@drg.ch | www.drg.ch

Facebook: www.facebook.com/Dicziunari

Instagram: [@drg_dicziunari](https://www.instagram.com/drg_dicziunari)

LinkedIn: Institut dal Dicziunari Rumantsch Grischun (DRG)

Societad Retorumantscha (SRR)

Suprastanza

Corina Casanova, presidenta
 Dumenic Andry
 Ralf Beer
 dr. Martín Camenisch
 Uorschla Natalia Caprez Brühlhart
 Giuanna Caviezel
 Barbara Cuffaro
 Chasper Pult, vicepresident
 Roman Sgier, cassier

Revisiun da quintes

Gion Tumaisch Deplazes
 Giancarlo Lozza

Redacziun Annalas

Giuanna Caviezel
 Barbara Cuffaro

Cumissiun filologica

prof. dr. Matthias Grünert, president
 Marianna Blöchlinger-Spescha
 dr. Felix Giger
 lic. fil. Mathias Kundert
 dr. Carli Tomaschett
 Kuno Widmer
 prof. em. dr. Georges Darms, correctur

Institut dal Dicziunari Rumantsch Grischun (IDRG)

Equipa stabla

dr. Ursin Lutz, chauredatur/mainafatschenta
 Alexa Arquisch, assistenta da redacziun
 dr. Michele Luigi Badilatti, redatur
 M. A. Angelica Blumenthal, assistenta scientifica
 lic. teol. Andri Casanova, documentalist /responsabel EED
 lic. fil. Silvana Derungs, redatura
 dr. Stefano Negrinelli, assistent scientific
 Brida Sac, assistenta da redacziun
 lic. fil. Daniel Telli, assistent scientific
 Juliana Tschuor, bibliotecara
 dr. Manfred Veraguth, documentalist

Forzas auxiliaras

Flurin Monn
 Leo Tuor

1 Societad Retorumantscha (SRR)

La radunanza annuala da la SRR ha gì lieu ils 23 da matg 2024 a Cuir. Durant quella è il protocol, il rapport annual ed il quint da l'onn passà (perdita da CHF 7'325.–) sco er il preventiv per l'onn 2025 (perdita da passa CHF 10'700.–) vegnids approvads. La radunanza ha elegì da nov Giuanna Caviezel e Ralf Beer en la suprastanza da la SRR. Igl è in fatg legraivel che duas personas giuvnas s'engaschan en quest gremi – Giuanna Caviezel surtut sco coredactura da las Annalas ensemen cun Barbara Cuffaro. Suenter esser stà dapi il 1983 – dimena 41 onns – commember da la suprastanza, ils ultims 20 onns sco vicepresident, ha Chasper Pult demissionà. En num da la SRR al ha la presidenta engrazià per ses lung engaschi a favur da la societad.

La sairada da la radunanza è vegnida cumpletada cun in referat public da Georges Darms che ha preschentà sia ediziun da l'emprim gieu rumantsch, preschentà per l'emprima giada il 1534: *Gian Travers. La histoargia da Joseph*, edì da la SRR sco Romanica Rætica 25 (2023). En connex cun quest referat ha Georges Darms pudì explitgar en il Regionaljournal dad SRF dals 23 da matg 2024 l'impurtanza da Gian Travers per la lingua rumantscha (cf. code QR; a partir da la minuta 13:00).

Quasi sco ultim act da ses uffizi ha il vicepresident da la SRR partent Chasper Pult, ensemen cun ses frar Clot Pult, surdà in regal a la SRR: Ils 28 da zercladur, durant ina guida tras l'exposiziun «Romansh – a Global Language» en la Biblioteca chantunala, han els surdà or dal relasch da la famiglia Pult l'exemplar da stampa dals «Saggi ladini» (1873) cun annotaziuns persunalas da l'autur Graziadio Isaia Ascoli. In regal prezios che la SRR vegn a tegnair en onur ed en salv en l'Institut dal DRG.

En il decurs da l'onn ha la SRR stuì daventar conscienta ch'il sistem da commembradi na funcziuna betg pli a lunga vista. Fin ussa pon daventar commembras da la SRR be las personas che han abunà u il DRG u las Annalas. Ils ultims onns è il dumber sa sminuì successivamain. Per l'ina è quai dad attribuir ad ina midada da generaziun ed a la situaziun demografica, per l'autra al fatg che questas publicaziuns èn er accessiblas gratuitamain en la rait. Sut la batgetta da la presidenta da la SRR ha la suprastanza perquai instradà ina midada dals statuts sco era stentas per insumma avair ina visibilitad – saja quai cun in'atgna pagina-web, ma er en general cun augmentar l'enconuschientscha tar la populaziun rumantscha, p.ex. cun preschentaziuns da publicaziuns u referats. Las midadas duain succeder surtut en il decurs dal 2025/2026. Per finanziair quai, dentant era per dumagnar las sfidas vegnintas per in manaschi cuntinuant tant per l'IDRG sco era per la SRR, dovri meds finansials supplementars. Perquai è la suprastanza da la SRR, ensemen cun il charedactur e mainafatschenta da l'IDRG, stada en barat intensiv tant cun l'Academia svizra da scienzas umanas e socialas (ASSU) sco era cun il chantun Grischun. Uschia han la presidenta ed il mainafatschenta da l'IDRG preschentà las activitads da la SRR ad Ursin Widmer ch'è da nov al timun da l'Uffizi da cultura. Els han rendì attent a la situaziun finanziaria precara

da la SRR ed erui las pussaivladads per in augment da la contribuziun finanziaria dal Chantun.

Ulteriurs contacts politics èn sa dads entras la visita da la Gruppa rumantscha dal Cussegl grond (GrCg) en l'Institut dal DRG ensemen cun il president da la Regenza dr. Jon Domenic Parolini ed ina delegaziun da la Lia Rumantscha. Da vart da l'ASSU ha la nova secretaria generala en codirecziun dr. Lea Haller visità l'Institut dal DRG ensemen cun Christian Weibel e Stella Noack per emprender d'enconuscher il manaschi e las sfidas da la SRR (dapli da questas visitas cf. 7.2).

Plinavant ha la suprastanza installà gruppas da lavur per approfondar dumondas concernent las basas legalas, la cumparsa visuala e las occurrenzas da la SRR. Ella ha er approvà in reglament da pajas per il personal da l'IDRG.

La SRR fungescha surtut era sco editura dad ovras scientificas rumantschas: En il decurs da l'onn èn cumparidas las Annalas 137 e la Romanica Rætica 26. Ils 14 da settember ha gi lieu la vernissascha dal tom 26 da la retscha scientifica Romanica Rætica. I sa tracta da la dissertaziun da Viola Cadruvi cun il titel «*Guarda tge schubanza, mettain in'emanza!*» *Denkfiguren des Weiblichen in der zeitgenössischen rätoromanischen Literatur*. En questa ovra è l'autura s'occupada cun l'analisa da figuras femininas litteraras: la virgina, la femme fatale e la mamma. Lur percepziun ed analisa pussibileschan ina chapientscha cumplexsiva da las ideas socialas represchentadas en la litteratura rumantscha. La publicaziun po vegnir considerata sco ovra da standard per tgi che s'occupescha cun la litteratura rumantscha contemporanea. Ina recensien è cumparida ils 17 da december en La Quotidiana (*Ritga varietad da figuras da dunnas*).

In mais suenter la vernissascha da la Romanica Rætica 26, numnadamain ils 11 d'october, ha la SRR pudì festivar in novum: l'emprima vernissascha da las Annalas da la Societad Retorumantscha. En la fermata a Falera han las redacturas da las Annalas, Barbara Cuffaro e Giuanna Caviezel, preschentà in vast spectrum da temas or dal numer 137 da las Annalas: reediziuns da texts pli vegls, perscrutaziuns ed analisas litteraras, studis sociolinguistics ed istoric-cultural e recensius. Alina Müller e Martin Cantieni han referì davart lur artitgels: *Perche imprendan persunas creschüdas rumantsch? Davart la relevanza da la motivaziun integrativa e da la motivaziun instrumentala* (Alina Müller) ed «*In uors en combat cun ina sgarscheivla siarp*». *Exageraziuns e largias en il rapport da viadi* «*Trentaschunc onns en l'America*» da Ludovic Cathomen (Martin Cantieni). Pascal Gamboni ha accumpagnà musicalmain la saira. Malgrà in public plitost modest è sa mussà: I dovra questa furma da preschentaziuns e discurs per pledentar in public nov ed interessà.

L'artitgel da Martin Cantieni en las Annalas è fruntà sin interess er en la pressa grischuna: Tant la Südostschweiz (Schweiz am Wochenende, 2 da november 2024, p. 8: *Der Münchhausen von Brigels. Der Bündner Ludovic Cathomen lebte ab 1860 in den USA, als Knecht, Soldat, Abenteurer, Wirt und Hausierer. Oder war es ganz anders?*) sco era La Quotidiana (27 da november 2024, p. 5: *Denter fatg e fantasia*) han rapportà davart las aventuras da Ludovic Cathomen.

Ils 3 da november han las redacturas preschentà in'ulteriura giada las Annalas, quai a chaschun dals Dis da litteratura a Domat, ensemen cun Andrin Böhler. En moda viva e captivanta ha lez preschentà sia retschertga *Lungatg dil*

cor ni plitost ina necessitad? Models cognitivs dil romontsch, dil tudestg svizzer e dil tudestg standard en Romontschia al public da Domat.

Che las activitads e la qualidad da la lavur da la SRR daventian enconuschen-tas e visiblas er ad in public pli vast è ina finamira che stat sisum l'agenda da la SRR per l'onn che vegn. En num da la suprastanza engrazia la presidenta a tut las instituziuns e persunas che contribueschan a la perscrutaziun e preschientscha dal rumantsch en la publicitad.

2 Cumissiun filologica

La Cumissiun filologica è il gremi ch'accumpogna e sustegna la redacziun dal DRG en sias stentas dad elavurar artigels che correspundan a las pretensiuns scientificas da la lexicografia actuala. La cumissiun sut il presidi da prof. dr. Matthias Grünert ha salvà sia sesida annuala ils 3 da favrer 2024.

Davart Marianna Blöchliger-Spescha, commembra da la Cumissiun filolo-gica, è cumparida en *La Quotidiana* in purtret (3 d'october 2024, p. 2: *La dunna cun il dun da chattar sbagls*). Davart in'antieriura commembra da la Cumissiun filo-logica, numnadamain dr. Mena Wüthrich-Grisch barmiera, ha la FMR publicgà la contribuziun *La doctressa per igl surmiran* (*La Quotidiana*, 30 da settember 2024, p. 8; *La Pagina* da Surmeir, 3 d'october 2024, p. 4).

3 Institut (IDRG)

3.1 Equipa stabla

Dr. Stefano Negrinelli (50%) e lic. fil. Daniel Telli (90%) han cumenzà lur lavur sco assistents scientifics il 1. da mars resp. il 1. d'avrigl, cumplettend uschia l'equipa da redacziun. Stefano Negrinelli, oriund da Lugano, ha terminà ses studis a l'Uni-versitad da Turitg cun il doctorat, e Daniel Telli, che ha sias ragischs a Trin, ha medemamain frequentà ses studis a l'Universitad da Turitg, nua ch'el ha terminà cun il licenziat.

Nossa assistenta scientifica Angelica Blumenthal è amez sia dissertaziun davart internaziunalissemes en la lingua rumantscha. Quest project da dissertaziun è vegnì preschentà da la Büwo en in artitgel cun il titel *Die Sprachdetektivin aus Graubünden. Wie internationale Wörter ins Bündnerromanische finden* (*Büwo*, 31 da fanadur 2024, p. 49).

3.2 Forzas auxiliaras

Leo Tuor ha lavurà tar nus cun in pensum da 30%. Or da la Gasetta romontscha, la gasetta Mundaun (1984–1986) e la periodica Litteratura ha el registrà en la bi-blioteca electronica contribuziuns relevantas per la lavur da redacziun e sutta-stritgà en quellas plets ed expressiuns per far excerpts. Cun cumplenir ses 65avel onn da naschientscha la fin da matg ha Leo Tuor cuntanschì la vegliadetgna da pensiu. Nus al engraziain fitg per ses grond engaschi a favur da noss institut e giavischain tut il bun per la nova fasa da la vita.

Flurin Monn ha lavurà tar nus cun in pensum da 15%. El ha fatg numerus excerpts da differenta litteratura rumantscha e deponì ils cedels en la Cartoteca maistra.

La presidenta da la SRR Corina Casanova cun il referent Georges Darms e cun Michele Luigi Badilatti che ha introducì en il referat a chaschun da la radunanza generala dals 23 da matg 2024 (cf. punct 1)

Ils «Saggi ladini» cun las annotaziuns da G. I. Ascoli, surdads da Clot e Chasper Pult a la SRR: Ursin Lutz, Clot Pult, Corina Casanova, Chasper Pult (cf. punct 1)

Visita da l'Academia svizra da scienzas umanas e socialas (ASSU) a Cuir en l'IDRG: Stella Noack, Ursin Lutz, Corina Casanova, Lea Haller, Christian Weibel (cf. punct 1 e 7.2)

Il redactor dal DRG Michele Luigi Badilatti declera a las visitas da la Grappa rumantscha dal Cussegl grond la lavur e las collecziuns da l'Institut dal DRG (cf. punct 7.2)

Visita da la Grappa rumantscha dal Cussegl grond (GrCg) ils 2 da december en l'IDRG: Andreas Gabriel (LR), Corina Casanova (SRR), Jon Domenic Parolini (president da la Regenza), Aita Biert (presidenta GrCg), Markus Solinger (LR), Urezza Famos (LR), Ursin Lutz (IDRG) (cf. punct 1 e 7.2)

3.3 Biblioteca

Juliana Tschuor ha integrà numerusas publicaziuns en nossa biblioteca. Ultra da quai ha nossa bibliotecara era tgirà l'inventari existent, laschond liar e restaurar periodicas e cudeschs. Il catalog electronic è creschì quest onn per 2'300 sin 73'228 endataziuns, quel da las scursanidas da litteratura per 65 sin 4'215 unitads.

Mintg'onn ans vegnan regalads cudeschs, brochuras ed artitgels. Quest material integrain nus en nossa biblioteca, sch'i na sa tracta betg da dublettas u triplettas. Sco gia l'onn precedent avain nus pudì ans servir da cudeschs e brochuras che la Biblioteca chantunala ha eliminà. L'Uffizi chantunal per la scola populara ed il sport ha mess a disposiziun meds d'instrucziun rumantschs, ed or dal relasch da dr. Wolfgang Eichenhofer barmier avain nus survegnì numerusas publicaziuns per noss institut. Noss redactur Michele Luigi Badilatti ha medemamain regalà in bel dumber da cudeschs rumantschs a la biblioteca dal DRG. Grazia fitg persunter!

3.4 Cartoteca maistra

En tut èn ils excerpts digitala creschids per 17'373 sin 456'552 unitads. Sisticamain avain nus excerptà las suandantas ovras: ANDRY, Zina; CADOTSCH, Sbresnlas; CAMINADA, Cuschina 2015; Chiarta Lyga; DARMS, Poes.; GRIMM, Sauaziun; Guidafil Eb.; KLAINGUTI, Bastuns; KLAINGUTI, Ogets; LANSEL, Volksmediz. 1700–1750; MARTIN, Medizinb. Frizzun; Modafil; RAUCH, Nar; TSCHARNER, Calur; VIGNE, Melodias.

La banca da datas dals chavazzins e renviaments è creschida quest onn per 2'438 sin totalmain 207'893 endataziuns.

3.5 Fototeca

La Fototeca dal DRG cuntegna in ritg stgazi cultural. La valur da quella fototeca è vegnida augmentada tras sia nova cumparsa online, introducida il 2021. Per consolidar quai avain nus cuntinuà la reinventarisaziun da nossas collecziuns tenor il standard archivistic ISAD-G. Actualmain cuntegna la fototeca 32'315 endataziuns accessiblas online.

L'avrigl 2024 è la «Porta Cultura» sut la direcziun da l'Uffizi da cultura ida online. Quella pagina porscha in register digital ed ina plattafurma da retschercha per l'ierta culturala e linguistica dal Grischun. Era l'IDRG ha contribuì insaquantas fotografias, fatgas dals emprims dus redactors dal DRG, Florian Melcher e Chasper Pult, ch'èn ussa visiblas sin la plattafurma.

3.6 EED

Il posts da lavur dal personal stabel èn vegnids adattads a moda ch'els pussibileschan la telelavor: Il computers fixs èn vegnids remplazzads tras computers portabels. Quels novs laptops pon vegnir colliads en biro cun il monitor ed il server, ma els lubeschan er in access segir a las bancas da datas ed al sistem da redacziun sin distanza. Las investiziuns extraordinarias èn vegnidadas finanziadas cun CHF 25'209.– da l'ASSU.

Actualmain vegn er ameglierà il sistem da telefonia: Da nov po il personal telefonar cun uregliers vi dal laptop. Il rest da l'infrastructura electronica funcziuna vinavant a moda stabila ed ha pretendì be singulas pitschnas intervenziuns.

4 Dicziunari (DRG)

Sco consequenza da las numerusas midadas entaifer l'equipa da redacziun e la midada dal chauradatur l'onn 2023 n'avain nus betg pudì publitgar in fascichel quest onn. La redacziun è però s'avanzada bain era grazia als dus novs assistents scientifics ch'èn stads in grond sustegn gia da bell'entschatta. Quest onn è la redacziun s'avanzada sco suonda:

<i>Stgatla Chavazzins</i>	<i>Redatur/a</i>
374b MONDELLA – MONLA	Ba.
376 MORDERI – MOREL II	De.
377b MORIA – MORS II	Ba.
378a MORT I	Lz.
378b MORTAL – MORTEVEL; MORTIFICADER – MORUSA	Bl.
379a1 MORVADITSCH – MOSA II	Lz.
379a2 MÖSA – MOTATIUN	Te.
379a3 MOTEL – MOTTIN	Ne.

L'avust avain nus agiuntà al DRG-online ils chavazzins *minera – mirar* (DRG 15, 1–134). Che questa purschida è daventada in impurtant e stimà instrument da retschertga cumprovan ils passa 20'000 access individuals, var 2'000 da quels da l'exteriur.

Ils 5 da november ha gì lieu ina sesida da redacziun. Durant in suentermezdi è l'entira equipa da redacziun s'occupada cun dumondas actualas e cun las sfidas da la lavur da redacziun. Impurtantas èn stadas ponderaziuns davart ina preschentaziun dal material pli cumpacta ed effizienta, senza però negliger l'exactadad scientifica.

Survista dals abunaments

Onn	Numer da l'ultim fascichel	Fascichels cun quint			Toms cun quint	Total cun quint	Fascichels e toms gratuits	Total abos
		Svizra	exteriur	total				
2020	193/194	279	100	379	18	397	55	452
2021	195/196	277	96	373	18	391	50	441
2022	197/198	269	91	360	19	379	53	432
2023	199/200	258	86	344	19	363	63	426

5 Projects: Digitalisaziun da la collecziun «Bauernhausforschung»

Il 2023 è vegnì lantschà en collavuraziun cun la Tgira da monuments in project da digitalisar parts da la collecziun «Bauernhausforschung». Questa collecziun cumpiglia material original da la «Aktion Bauernhausforschung in der Schweiz» areguard il Grischun (1945–1969). Las lavurs da scannar ils dossiers dals singuls vitgs ed ils carnets da notizias da Christoph Simonett èn terminadas. Ultra da quai èn vegnids digitalisads ils albums da la collecziun «Protecziun da la patria». Quels èn era vegnids resguardads da lez temp per la perscrutaziun da la chasa purila ed èn uschia d'interess per la Tgira da monuments.

Tut ils PDFs vegnan anc optimads per il diever da retschertga e lura surdads il schaner 2025 a la Tgira da monuments. Quella lavur da digitalisaziun ha era dà l'impuls da reinventarisar l'entira collecziun. Damai vegnan las passa 10'000 fotografias da la collecziun «Bauernhausforschung» a vegnir inventarisadas da nov per nossa documentaziun e noss agen diever. Il resultat sa mussa lura toc a toc en nossa Fototeca online.

6 Cuminanza scientifica

6.1 Participaziun e preschentaziuns ad inscunters

Ursin Lutz ha prendì part al 19avel Atelier DÉRom che ha gì lieu ils 28 da zercladur en furma da videoconferenza.

Ursin Lutz e Silvana Derungs han preschentà las sfidas actualas da l'IDRG a la Cumissiuin dals Vocabularis naziunals (ASSU) a Berna ils 21 d'october.

Ils 13 da november ha il Glossaire des patois de la Suisse romande pudì festivar dus giubileums: 125 onns fundaziun da l'institut e 100 onns dapi l'emprim fascichel. Cun quella chaschun ha il Glossaire preschentà ed inaugurà ina nova pagina d'internet: www.la-grande-enquete.ch. Quella preschenta l'emprima collecziun da material per la redacziun dal Glossaire. Ursin Lutz, Silvana Derungs e Michele Luigi Badilatti èn stads preschents a l'occurrenza a Neuchâtel.

Ils 22 da november è Michele Luigi Badilatti stà preschent a l'avertura da l'Archiv cultural da l'Engiadin'Ota a Zuoz.

6.2 Publicaziuns externas

En quest chapitel vegnan enumerads artitgels cun relevanza linguistica ubain istoric-culturala, nua che collavuraturas e collavuratur da l'IDRG s'expriman davart fatgs en lur funcziun entaifer l'IDRG.

Silvana Derungs

- «*Libera nos, Gangale!*» *Vom Kinderspiel zur Sprachnormierung*. – En: SAGW-Bulletin 1/2024, 52–53 «Pleds en retschertga».
- *Elvs e nanins cunter wargs e goblins. Ina lectura ed in'impresiuin dal Hobbit rumantsch*. – En: Litteratura 43 (2024), 106–110.

Manfred Veraguth

- *Zatgei davart il tscheiver en Surselva da 1500 tochen 1800*. – En: Calender Per mintga Gi 2024, 208–213.
- *Bifun, Arlign, Trafoldin ed auters narrs el Grischun*. – En: Annalas da la Societad Retorumantscha 137 (2024), 149–166.

6.3 Cussegliaziuns, discurs spezialisads

En il rom dal seminari da linguistica «Il rumantsch en situaziuns da contact» a l'Universitad da Turitg (manà da Toni Vinzens) ha Michele Luigi Badilatti tegnì ils 10 d'avrigl ina lecziun dubla deditgada al tema *Il contact linguistic tranter il rumantsch ed il franzos tar Gion Casper Collenberg (1733–1792)*.

Per il project *Familiennamenatlas der Schweiz* da l'Universitad da Berna han Ursin Lutz e Michele Luigi Badilatti fatg il correctorat da trais artitgels che tractan

elements rumantschs: *Italianisierete rätöromanische Familiennamen; Familiennamen auf Ca- < casa; Graphematisch-phonologische Entwicklungen von rätöromanischen Familiennamen im Deutschen.*

Stefano Negrinelli ha tegnì ils 26 da november ina prelecziun a la Senior:innen-Universität Zürich davart il tema *Feldforschung Dialektologie: die rätöromanischen Mundarten.*

6.4 Activitads en gremis directivs, gruppas da lavur e sco expertas ed experts

Ursin Lutz è stà expert da rumantsch als examens da matura a la Scola chantunala grischuna ils 5 da zercladur. Andri Casanova ha fungì ils 18 da zercladur sco expert per ils examens da patristica a la Scola auta da teologia Cuir.

Ursin Lutz, Michele Luigi Badilatti e Daniel Telli èn commembers da la Cumissiun da nomenclatura dal chantun Grischun. Davart la lavur da quella cumissiun èn cumparids dus artitgels da gasetta: *In niev num pil laghet alpin* (La Quotidiana, 14 da november 2024, p. 6); *Wie eine Seetaufe schiefgehen kann* (Südostschweiz, 4 da december 2024, p. 5).

Ursin Lutz è cassier dal Curatorium Vox Romanica e represchenta l'IDRG en il curatori Forschungsbibliothek Jakob Jud.

Da la cumissiun directiva dal Forum Helveticum è il mainafatschenta medemamain commember. Essend l'IDRG commember da l'Academia Rætica, prenda il charedactur part a las radunanzas annualas.

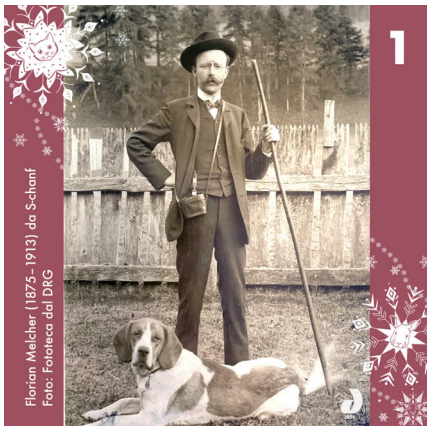
Ursin Lutz fa part da l'equipa da revisiun dal DÉRom (Dictionnaire Étymologique Roman). En questa funcziun curregia el tut ils elements rumantschs dals artitgels en redacziun e furnescha material supplementar, cunzunt las emprimas attestaziuns rumantschas per ils singuls artitgels. Per l'onn 2024 èn quai p. ex. stadas contribuziuns e cumpletaziuns per passa 20 artitgels, tranter auter l'analisa dal pled *blastemmar* u da la furma *puogl* da la Val Müstair.

Andri Casanova ed Ursin Lutz fan part dals differents gremis installads da la Lia Rumantscha (LR) che duain planisar la transfurmaziun digitala da la lingua rumantscha.

Dapi quest onn fa Michele Luigi Badilatti part da la Cumissiun linguistica dals Dicziunaris ladins ed è commember da la Cumissiun da concorrenza per la lavur culturala professiunala dal chantun Grischun.

Silvana Derungs è stada part da la giuria sur place per il premi Term Bel dals Dis da litteratura dals 2-3 da november a Domat.

Daniel Telli ha fatg part da la gruppa da lavur che ha realisà in *Mussavia per il diever da la lingua inclusiva*. L'elavuraziun da quest mussavia è succedida sin iniziativa da la Fundaziun Medias Rumantschas (FMR). Da la gruppa da lavur han era fatg part Radiotelevisiun Svizra Rumantscha (RTR), la Lia Rumantscha (LR), l'Università da Turitg ed il servetsch da translaziun da la Chanzlia chantunala dal Grischun. Il *Mussavia* è accessibel dapi il december 2024 sin la pagina dal Pledari Grond.

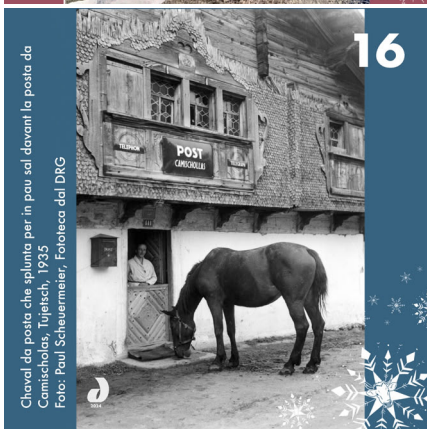
Florian Melcher (1875–1913) da S-chanf
Foto: Fototeca dal DRG

1

Da l'advent animalic al Nadal bestial

Il 1. da december 1904 vala sco di da fundaziun dal DRG. Avant 120 onns ha l'emprim redactor dal DRG cumenzà sia lavur: Florian Melcher. Schebain el era accompagnà quel di da ses chaun, n'è betg documentà. Quai ch'è dentant documentà en il DRG èn numerusas locuziuns ed auters fenomen linguistics, era da quels en connex cun animals. Nus prendain quai sco chaschun dad ir tras in chalendar d'advent animalic fin al Nadal bestial. Cun fotografias da nossa Fototeca. ... e cun in anim festiv per 120 onns DRG. 🤪

1

Chaval da posta che splunta per in pau sai davant la posta da Camischolas, Tugetsch, 1935
Foto: Paul Scheuemeier, Fototeca dal DRG

16

Il chaval

«Quel a broigia da vignir sin cavagl», hai num a Dardin, sch'insatgi na vegn betg sin ina frastga verda. Ma far quai è grev, sche las lavurs vegnan tuttas enina, u sco i vegn ditg a Trin: «Cu'gl vean, veani tut a cavagl.» Tanta lavur fa vegnir stanchel: «Uossa vegnan quels a chavagl», documentescha il DRG per S-chanf ed er utrò, cura ch'ils viertgels dals eglis vegnan grevs e crodan. Speranza betg gia suentar questa curta lectura.

16

DRG 3 «chavagl»

Il chalendar d'advent «Da l'advent animalic al Nadal bestial» ha cumenzà il di dal 120avel anniversari dal DRG cun ina fotografia da l'emprim redactor dal DRG Florian Melcher (e cun ses chaun) ed ha cuntinuà cun ina seria da proverbis e locuziuns sa referind als animals (cf. punct 7.1)

Linguarias
rtr.ch/audio/linguarias

RTR Radiotelevisiun Svizra Rumantscha

Davart pongs, becas e marendas da Trin
Oz datti ina curta introducziun en il rumantsch da Trin. Mirveglias co che quai tuna?

👉 Tadlai las Linguarias!

Linguarias
rtr.ch/audio/linguarias

RTR Radiotelevisiun Svizra Rumantscha

Co ha num il «Sandmann» per rumantsch? Tge figuras mainan Rumantschas e Rumantschs en il reginam dal sien?

Durant il 2024 han Michele Luigi Badilatti e Daniel Telli raquintà da differents fenomen linguistics en las Linguarias dad RTR. P.ex. è Michele Luigi Badilatti sa deditgà en l'emissiun dals 19-03-2024 a la dumonda: Co din ins al «Sandmann» per rumantsch? En l'emissiun dals 17-12-2024 ha Daniel Telli declerà intginas da las caracteristicas dal dialect da Trin (cf. punct 7.4)

7 Lavur publica

7.1 Medias socialas, agens chanals d'infurmaziun

Durant il 2024 ha Silvana Derungs collavurà en ina grupp da lavur dals quatter Vocabularis naziunals per elavurar ina preschientscha communabla ed ina visibilitad dals quatter Vocabularis naziunals en las medias socialas. L'aziun da reclama communabla duai lura vegnir lantschada a partir dal 2025 sin las raits socialas dals vocabularis respectiv.

La pagina d'internet (www.drg.ch) vegn actualisada regularmain cun avis ad arranschaments, radunanzas, publicaziuns ubain midadas da persunal. Quai pon esser tant novitads da l'IDRG sco era da la SRR.

Sur ils chanals da las raits socialas Facebook, Instagram e LinkedIn ha l'IDRG mantegnì contact cun in vast public. Regularmain dat l'IDRG uschia invista en sia lavur e ses products, rendend attent ad arranschaments, emissiuns e publicaziuns, ma era preschentond en successiun libra plects, toponims, locuziuns ed autras particularitads linguisticas dal rumantsch. Era contribuziuns dals auters Vocabularis naziunals vegnan partidas sin questa via. Sut il hashtag #drg_advent è vegnì preschentà dal 1. enfin ils 24 da december il chalender d'advent «Da l'advent animalic al Nadal bestial» cun fotografias da la Fototeca che preschentan animals da chasa e da niz. Questa seria è era vegnida surpigliada e publicada da la FMR.

7.2 Visitas a l'institut ed infurmaziuns

En il decurs da l'onn passà han tant persunas singulas sco era gruppas visità l'IDRG per visitas guidadas u era per retschaiver infurmaziuns specificas (p. ex. per projects da teater). Nus avain in plaschair spezial che las persunas d'instrucziun pensan vi da l'IDRG e vegnan cun lur classas rumantschas tar nus.

L'IDRG dat era scleriment en scrit ed al telefon. Las dumondas vegnan tranter auter da las ulteriuras redacziuns dals quatter Vocabularis naziunals, da redacziuns dals meds da massa, dad autras instituziuns, ma era da persunas privatas.

Ils 30 d'avrigl han Ursin Lutz ed Andri Casanova retschavì Ignacio Pérez Prat, responsabel per la transfurmaziun digitala tar la Lia Rumantscha, per mussar ad el noss institut e declerar nossa lavur.

Ils 28 d'avust 2024 han dr. Lea Haller (secretaria generala en codirecziun), Christian Weibel (collavuratur scientific) e Stella Noack (communicaziun) da l'ASSU visità l'IDRG en preschientscha era da la presidenta da la SRR Corina Casanova. L'intent da la visita è stà da survegnir in'invista en il manaschi, dentant surtut era dad intervegnir dapli davart las sfidas dal futur.

Ils 2 da december ha l'IDRG, comunablamain cun Corina Casanova, presidenta da la SRR, e dr. Martín Camenisch, vicepresidente designà da la SRR, retschet la Grupp rumantscha dal Cussegl grond (GrCg) cun la presidenta Aita Biert. Da la partida èn medemamain stads il president da la Regenza dr. Jon Domenic Parolini ed Urezza Famos, Markus Solinger ed Andreas Gabriel da la Lia Rumantscha (LR). La GrCg ha prendì la chaschun da cumbinar la sessiun da december

Referat - Vortrag

Die Geschichte der romanischen Sprache
Dr. phil. Michele Luigi Badilatti

Donnerstag,
15. August 2024

20.00 - 21.00 Uhr

Andeer,
Parkplatz Mineralbad

Erfahre, welche vorrömischen und alt-lateinischen Elemente im Romanischen weiterleben, wie der «Arschwald» in Amden und Näfels zu seinem Namen kam und wieso der Ortsname «St. Moritz» im Gegensatz zum Vornamen «Moritz» auf der letzten Silbe betont wird.

Im Rahmen der Feierlichkeiten 500 Jahre Freistaat der Drei Bünde

500.gr.ch/event/wanderausstellung_andeer/

Reclama per il referat da Michele Luigi Badilatti ad Andeer (cf. punct 7.3)

BUCCADAS

Mai pli mai – II

«Toi cumonda cu las gaglinas pischan», ha in da Lantsch ditg, laschond spetgar l'auter en perpeten. Laschar spetgar fin il di che las giaglinas pischan, qvd. invan, quai fani dapertut en la Rumantschia, ed er en la Svizra tudestga spetgani fin il di «wenn d'Hüener brünzlid». Ussa – senza entrar en detagls zoologics – èsi però uschia che giaglinas fan pelvaira pisch. Damai, per tgi che vul sa referir ad ina valur segira, fissi inditgà da tschertgar in'alternativa. Nus pudain gist restar en il giagliner, ans servind dal giaglinom masculin. Sco documentà en il DRG per Trun: «Cul tgièt ova, sche fetsch jeu, avon buc!»

Dapli datti en il tom 7 dal DRG ubain sin online.drg.ch en l'artitgel «giallina».

Il Dicziunari Rumantsch Grischun (DRG) preschenta mintg'onna per la FMR las «Buccadas», vul dir trovaglias or da ses stgazi linguistic rumantsch.

Dicziunari
Rumantsch
Grischun

Exempel da la seria «Buccadas», cumparida en La Quotidiana en successiun libra dal settember fin il december (cf. punct 7.4), ed il pled da la presidenta Corina Casanova a chaschun da la vernissascha da las Annalas (cf. punct 1)

cun ina visita en l'IDRG. Ina fin duas giadas l'onn s'inscuntra la GrCg per discutir fatschentas politicas che concernan il rumantsch e per s'orientar davart las activitads dad instituziuns rumantschas. A maun da trais posts han las deputadas ed ils deputads pudì intervegnir e scuvrir dapli davart il DRG. Davart questa visita èn cumparidas curtas communicaziuns en La Quotidiana e la Pagina da Surmeir dals 5 da december.

7.3 Referats, discours, arranschaments

En il rom da divers arranschaments han las suandantas personas da l'IDRG referè ubain discurrì per e cun in public pli vast.

Ursin Lutz

- *Dicziunari Rumantsch Grischun (DRG): Wege zur Inventarisierung des Bündnerromanischen*. Referat a la radunanza da delegadas e delegads dal Forum Helveticum ils 9 d'avrigl en la Chasa federala a Berna.

Michele Luigi Badilatti

- *Die Geschichte der romanischen Sprache* per la Cuminanza Culturala Val Schons ils 15 d'avust ad Andeer en il rom da las festivitads per il giubileum «500 onns Stadi liber da las Trais Lias». Da questa occurrenza è cumpari in rapport en La Quotidiana dals 20 d'avust: *Daple ca tschentg giats bagliafan rumantsch*; 4 dumondas a Michele L. Badilatti «*Igl e egn univers antier*».
- Discussiun d'atelier cun Georges Darms davart Gian Travers e Joseph de Planta ils 20 da fanadur a chaschun dal di da litteratura *Favella bella* en la Chesa Planta a Samedan.

Andri Casanova

- Referat ils 29 d'avust a Cuira en il rom da la preschentaziun dal carnet da chant *con spirito*, al qual el ha collavurà sco translatur e correctur per la part rumantscha. Rapportà da quest cudesch han p.ex. il Regionaljournal dals 30 d'avust ed RTR en l'emissiun «Vita e cretta» dals 8 da december.

Silvana Derungs

- Lavuratori da lectura titulà *Scriver cun il penel enstagl cun la plima* davart l'art en la litteratura rumantscha ils 27 da settember ad Alvaschagn en il rom da la dieta ARTicular per artistas ed artists rumantschs. Ensemen cun la translatura Angela Schmed (LR) e la linguista Marietta Cathomas (RTR) ha ella era dà sustegn linguistic a las gruppas da discussiun.
- *L'ABC dal DRG*. Referat cun in'invista en la varietad dals artitgels dal DRG a chaschun da la Conferenza Generala Ladina, la conferenza da la magistraglia ladina, ils 20 da november a Lavin.

7.4 Preschientscha en ils meds da massa

Dapi trais onns collavura l'IDRG cun Radiotelevision Svizra Rumantscha (RTR) per l'emissiun «Linguarias». Var ina giada il mais han ubain Michele Luigi Badilatti ubain Daniel Telli dà scleriment davart dumondas linguisticas, mintgamai live al radio il mardi a las 10:15 (u era per tshertgar e tadlar en l'archiv audiovisual dad RTR). Tranter auter han els declerà tge ch'il «reto» en «retorumantsch» signifitgia, co ch'ins dia al «Sandmann» per rumantsch, pertge ch'i dettia l'atun ina sort Chalandamarz er a Trin u era tgenina che saja la differenza tranter «la sien» ed «il sien».

Per la pagina rumantscha da la periodica Terra Grischuna contribuescha l'IDRG, alternant cun la Lia Rumantscha e cun la Chasa Editura Rumantscha, artigels che preschentan per il pli in'actualitad or dal manaschi. Ils documentalists Andri Casanova e Manfred Veraguth han deditgà questa pagina rumantscha ad ina figura da teater che cumpara er en la Fototeca dal DRG: *Guglielm Tell. L'erox svizzer sin tribunus rumantschas* (TG 2024, 1, p. 27) ed al project da la perscrutaziun da la chasa purila: *Da tetgs e chametgs. La perscrutaziun da la chasa purila* (TG 2024, 5, p. 30; cf. er il supplement al rapport).

Dal favrer fin il fanadur è in'exposiziun en il Museum d'art dal Grischun sa deditgada a la lingua (*Co che la lingua inventa il mund*). Part da quell'exposiziun è era stà il manuscrit da Gion Casper Collenberg che Michele Luigi Badilatti ha edì e commentà en sia dissertaziun («Gion Casper Collenberg e ses *Viadi en l'Isla de Fronscha (1765/66)*», Romanica Rætica 24). Ils 11 d'avrigl ha Michele Luigi Badilatti declerà las particularitads da quest'ovra en l'emissiun dal Telesguard.

L'Academia Rætica ha publictà durant il 2024 en il Bündner Tagblatt ina seria davart la perscrutaziun en il Grischun (*Forschung in Graubünden*). Ils 10 da settember ha l'IDRG preschentà sias finamiras ed activitads sut il titel *Ein jahrhundertaltes Forschungsprojekt steckt mittendrin*.

En il decurs da las festivitads da «500 onns Stadi liber da las Trais Lias» s'exprima Michele Luigi Badilatti pliras giadas sco perit davart la situaziun e l'impurtanza dal rumantsch da quella perioda (cf. *La Charta da la Lia [1524]* en las Linguarias dals 4 da zercladur 2024 ed il referat ad Andeer, cf. 73). Uschia dat el era scleriment en la contribuziun dal schurnalist Daniele Papacella davart l'istorgia linguistica dal Grischun, davart l'influenza dal brischament da Cuir dal 1464 per il rumantsch e davart il renum dal rumantsch durant il temp da las Trais Lias.

Dal settember fin il december è cumparida ina seria dal DRG numnada «Buccadas» en successiun libra en La Quotidiana. En questas pitschnas contribuziuns preschenta il DRG truvaglias e fatgs interessants or dal stgazi da plets rumantsch, p. ex. davart l'origin dal pled «chautschas» u davart expressiuns alternativas per dir «mai pli mai». Medemamain cumpara en la la gassetta Einmal¹³ da la vischnanca dad Ilanz/Glion quatter giadas l'onn in curt fatg linguistic or dal DRG.

Il chalender d'advent cun 24 fotografias dad animals da chasa or da la Fototeca dal DRG, creà per las raits socialas, è era vegnì surpiglià da la FMR per la publicaziun en La Quotidiana ed en La Pagina da Surmeir. Cf. era 7.1.

8 Finanzas

8.1 Academia svizra da ciencias umanas e socialas (ASSU)

L'Academia svizra da ciencias umanas e socialas subvenziunescha tant ils custs da persunal per las collavuraturas ed ils collavurats scientifics sco er ina part dals custs da manaschi. Per la redacziun e producziun dal DRG è vegnida concedida la summa da CHF 1'165'539.85, per ils custs da gestiun regulars che sa dattan entras l'elavuraziun electronica da datas (EED) ina summa da CHF 70'754.20.

Da l'ASSU avain nus era retschavì la summa da CHF 3'000.– per pudair porscher praticums a forzas giuvnas en l'IDRG. Quels praticums èn impurtants per vegnir en contact cun la generaziun giuvna da scienziadas e scenziads ed uschia pudair segirar la cuntinuitad en noss institut.

Plinavant ha l'ASSU era contribuì ina summa da CHF 25'209.– per acquistar ed endrizzar l'infrastructura tecnica necessaria per pudair porscher a la squadra da l'IDRG la pussaivladad da far telelavur (cf. era 3.6).

8.2 Chantun Grischun

Sin fundament d'ina cunvegna da prestaziun cun il chantun Grischun retschaiva la Societad Retorumantscha dapi il 2011 ina contribuziun annuala da CHF 125'000.–.

Cuira, il schaner 2025

Per la Societad Retorumantscha
Corina Casanova, presidenta

Per l'Institut dal DRG
dr. Ursin Lutz,
chauredactur/mainafatschenta
lic. fil. Silvana Derungs, redactura
e responsabla per la lavur publica

Da tetgs e chametgs¹

La perscrutaziun da la chasa purila

ANDRI CASANOVA e MANFRED VERAGUTH

La saira dals 8 da settember 1886 hai dà in ferm urizi a Scuol. In chametg ha tutgà la tur-baselgia, uschia che las schlondas han tschiffà fieu ed èn sguladas en tuttas direcziuns. Per bun cletg ha la daratga senza pudì far da pumpiera. Tetgs da schlondas brischavan bain, e quels na curclavan pli baud betg sulettamain ils tetgs dals clutgers. Era las chasas en il Grischun avevan per gronda part tetgs da schlondas, uschia che culps da chametgs han era gì effect sin la moda da bajegiar en noss chantun. Quai è ina da las enconuschientschas dad in grond project che ha intercurì ils bajetgs cumins en il Grischun: la perscrutaziun da la chasa purila.

Lantschà è il project per documentar ils edifizis rurals da la Svizra vegni l'onn 1944. Ins aveva percurschi ch'igl era nairas uras da far ina documentaziun sur da las midadas architectonicas. Quella lavur dueva er esser in program d'occupaziun per architects dischoccupads en il temp suenter la guerra. En ils differents chantuns da la Svizra èn sa furmads comités. Il comité grischun cun ses gidanters è stà fitg lavurus ed ha pudì occupar ils emprims dus toms da la seria *Die Bauernhäuser der Schweiz* (edids il 1965 e 1968).

En quels dus toms descriva Christoph Simonett (1906–1981) a moda detagliada il stil da bajegiar en noss chantun. Anc avant ch'el è sa mess a scriver èn numerus exploraturs ids atras vitgs e vals per documentar ils differents edifizis cun fotografias e sin palpìri. Quai ha dà ina rimnada da 8'150 fotografias e 6'000 skizzas da 7'180 objects.

Quest material illustrescha era las differentas modas da far tetg. Forsa pon ins crair che tut ils tetgs en il Grischun eran pli baud cuvrids cun plattas da crap. Ma l'analisa ha mussà ch'ìls tetgs d'avant 200 onns eran fatgs cun schlondas, schizont en il Puschlav ed en la Bregaglia. Sulettamain la Val Mesauca e la Calanca avevan gia lura tetgs da plattas. Sa chapescha muntavan quels tetgs da schlondas blera lavur da mantegniment. Il tetg d'ina chasa a Caltgadir sur Trun mussa ch'in crap u l'auter aveva da tegnair a bass las schlondas en ils lieus exponids al vent.

A Salouf è vegnida fotografada ina chasa interessanta là, nua che la chasa da scola (reactivada actualmain) stat oz. Tut tenor perspectiva han ins l'impressiun che quai saja duas chasas differentas. Las parais vers sid ed ost èn fatgas cun mir, las autras cun lain. Tut vegn dentant tegnì ensemen cun in stupent tetg da schlondas.

Var tschintg kilometers pli en il nord han ils exploraturs chattà ulteriurs tetgs da lain. Ina fotografia veglia documentescha ina cumbinaziun da schlondas lungas ed aissas fixadas sur gronda per il quartier da Touf a Stierva. Quellas aissas supplementaras duevan tegnair pitg a las malauras. Cuntrari a la tur-baselgia si Mezvei n'èn quels tetgs betg vegnids destruids dal chametg. Pir la nova cultura da bajegiar ed oravant tut ils novs materials han fatg fin cun quests tetgs, dentant era cun las intensivias lavurs da mantegniment.

1 Artitgel scrit per la Terra Grischuna nr. 5, october 2024 (cf. rapport annual punct 7.4)

Ils negativs originals da quellas fotografias èn archivads oz ensemen cun las ulteriuras notizias e skizzas en l’Institut dal Dicziunari Rumantsch Grischun (IDRG). Ils onns settanta aveva l’institut surdà skizzas e plans da pli gronda dimensiun a la Tgira da monuments dal Grischun. Actualmain èn las duas instituziuns vi da digitalisar l’entira documentaziun, vul dir ils dossiers da las singulas vischnancas. Numerusas fotografias èn gia accessiblas en la Fototeca dal DRG. Toc a toc vegnan quellas cumplettadas e lur resoluziun auzada.

Che quest material ha chattà sottetg tar l’IDRG, n’è gnanc tanta surpraisa. Andrea Schorta (1905–1990), il charedactur da lezza giada, è numnadamain il medem mument stà l’emprim president dal comité grischun. El e sia squadra dal DRG da lezza giada han surpiglià differentas lavurs per il project. Uschia è quella collecziun daventada ina sort indemnisaziun per la lavur prestada. Dal reminent possedan l’Archiv dal stadi dal chantun Grischun ed il museum da Ballenberg mintgamai ina copia dals dossiers.

Ina chasa dubla a Caltgadira sur Trun, enturn il 1950. L’entrada è da la vart sura tras la bargia (IDRG C, 05.005.039, retragl)

Ina chasa tranter vitg e baselgia a Salouf cun fatschadas fitg differentas, enturn il 1950 (IDRG C, 05.103.025 e 026, retagls)

Davantvart dus tetgs da schlondas a Stierva (IDRG C, 05.101.001, retagl)

